

БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ольга Набоченко,
експертка проєкту DECIDE

ВІДПОВІДНО ДО СТАТІ 1 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»:

безпечне освітнє середовище - сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або **моральної шкоди**, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або **психологічного насильства**, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

ТОБТО КОЛИ МИ ГОВОРИМО ПРО БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ З ВРАХУВАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНУ «ПРО ОСВІТУ» МОВА ЙДЕ ПРО:

- фізичну безпеку;
- майнову безпеку
- **моральну безпеку (психологічну)**
- дотримання вимог санітарних норм;
- дотримання протипожежних норм та правил;
- дотримання будівельних норм і правил (ДБН закладів освіти, ДБН інклюзивності будівель та споруд);
- дотримання законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних;
- дотримання безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування;
- **попередження фізичного та/або психологічного насильства;**
- попередження експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою;
- попередження приниження честі, гідності, ділової репутації;
- **попередження булінгу (цькування);**
- попередження поширення неправдивих відомостей;
- попередження пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору;
- попередження унеможливлення вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Позитивне психологічне середовище може заохотити учнів залучатися до навчальної програми таким чином, щоб сприяти їх особистому та професійному розвитку. Зміцнюючи довіру між учнями та створюючи безпечний простір, у якому всі почуваються гостинно, вчителі створюють позитивне освітнє середовище та забезпечують, щоб учні мали більше можливостей брати участь, ставити запитання, ризикувати й отримувати відгуки.

Школа може бути стресовою в будь-якому віці, тому учням потрібне позитивне емоційне середовище, яке підтримує їх освітній шлях. Частина створення безпечного простору психологічного середовища означає задоволення потреби емоційного середовища в самовираженні та свободі вираження емоцій. Підтримуючи емоційні потреби та почуття, вчителі допомагають підвищити емоційний інтелект своїх учнів, що, у свою чергу, додає їм впевненості. Вчителі також можуть створити сприятливе емоційне навчальне середовище, створивши процедури, на які учні можуть покластися, заохочуючи різноманітність і вибір, а також відзначаючи їхні досягнення.

ПСИХОТРАВМА (як стан) – переживання невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їхнього подолання.

Цей стан супроводжується інтенсивним страхом, гострим відчуттям безпорадності й втрати контролю, когнітивними змінами і змінами у способах регуляції афектів, що спричиняє іноді тривалі фізичні, психічні й особистісні розлади.

На фізіологічному рівні психологічна травма може викликати:

- ефект знеболення,
- надмірне збудження,
- амнезію,
- зниження імунітету,
- виснаження тощо.

Психотравми в умовах надзвичайних та екстремальних ситуацій називають колективними.

КОЛЕКТИВНА ТРАВМА – це психічна травма, яку отримала група людей будь-якого розміру, аж до цілого суспільства, внаслідок соціальної, техногенної чи екологічної катастрофи або злочинних дій політичних чи інших соціальних суб'єктів.

- Первинна колективна травма (людина в осередку війни)
- Вторинна колективна травма (близькі, рідні, травма свідка)
- Імпліцитне травмування (люди, що допомагають)

ТАКОЖ ВИЗНАЧАЮТЬ ПЕРВИННІ ТА ВТОРИННІ ТРАВМИ

Первинна травма виникає коли події відбуваються безпосередньо з людиною, у тому числі дитиною. Це травляється коли людина, у тому числі дитина, стала жертвою чи свідком бойових дій, свідком чи жертвою фізичного чи сексуального насильства, смерті людини, обстрілів, загибелі близьких, тощо.

Вторинна травма виникає коли дитина зіштовхується з травмуючими подіями без безпосереднього власного сенсорного досвіду і сприймає їх через досвід інших людей. Вторинна травма виникає коли людина, у тому числі дитина, зіштовхується з травмуючими подіями без безпосереднього власного сенсорного досвіду і сприймає їх через досвід інших людей

Відповідно до досліджень, опублікованих журналом Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry (Volume 59, June 2020), що були проведені в 2003-2018 роках у 5 країнах за участі 779 дітей та підлітків - біженців та шукачів притулку, було визначено, що:

- мінімум **22,71%** мали посттравматичний стресовий розлад (ПТСР);
- **13,81%** ознаки депресії;
- **15,77%** тривожні розлади;
- **8,6%** розлад дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ);
- **1,69%** опозиційно-зухвалий розлад.

ПРОБЛЕМНІ ПРОЯВИ	ДІТИ ТА ПІДЛІТКИ БІЖЕНЦІ ТА ШУКАЧІ ПРИТУЛКУ	ЗАГАЛОМ ДІТИ ТА ПІДЛІТКИ
Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)	22,71% - 35% (від загальної кількості)	15,9% (від кількості дітей, які зазнали травм іншого характеру)
Ознаки депресії	13,81%	2,6%
Тривожні розлади	15,77%	6,5%
Розлад дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ)	8,6%	3,4%
Опозиційно-зухвалий розлад	1,69%	3,6%

У відповідних дослідженнях для дорослих біженців та шукачів притулку було виявлено:

- наявність ПТРС у **31,46%**
(середній вік досліджуваних складав 35,2 роки, 44% серед них були жінками);
- ознаки депресії у **31,51%**
(середній вік досліджуваних складав 35,7 років, 48% серед них були жінками)
- тривожні розлади у **11,09%**
(середній вік досліджуваних складав 36,8 років, 44% серед них були жінками);
- ознаки психозу **1,51%**
(середній вік досліджуваних складав 37,6 роки, 51% серед них були жінками).

ПРОЯВАМИ ВПЛИВУ СТРЕСУ МОЖУТЬ БУТИ:

ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС:

- Під час критичного інциденту та одразу після нього — до 2 діб

ГОСТРИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД:

- Протягом 1 мс. після критичного інциденту, від 2 діб до 4 тижнів

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД:

- Через більше ніж місяць після критичного інциденту

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ РОЗЛАД ОСОБИСТОСТІ:

- Протягом усього подальшого життя людини, яка пережила травму

**ТРАВМА В ДИТИНСТВІ МОЖЕ ЗАЛИШИТИ
ДОВГОТРИВАЛІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ,
ВПЛИВАЮЧИ НА ЇХНЄ ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ,
СТОСУНКИ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я**

Емоційний психологічний вплив

Емоційні та психологічні наслідки дитячої травми можуть включати почуття провини, сорому та відривання від інших. Ці почуття можуть заважати людям формувати та підтримувати значущі зв'язки з іншими та можуть негативно вплинути на їхнє психічне благополуччя.

Вплив на стосунки та навички міжособистісного спілкування

Дитяча травма може вплинути на здатність людини будувати здоров'я стосунки та довіряти іншим. Це може призвести до труднощів у романтичних та міжособистісних стосунках, оскільки люди, як пережили складну травму, можуть боротися з почуттям незахищеності та недовіри до своїх зав'язків з іншими.

Наслідки дитячої травми для фізичного здоров'я

Наслідки дитячої травми для фізичного здоров'я можуть включати підвищений ризик хронічних захворювань, таких як автоімунні захворювання, захворювання легенів, серцево-судинні захворювання та рак, а також посилення рівня болю.

Дослідження 2015 року, опубліковане в American Journal of Preventive Medicine, показало, що діти, як зазнали більше несприятливих подій, мали підвищений ризик розвитку хронічних захворювань серця в подальшому житті. Їхні висновки дійшли висновку, що це стосується дорослих незалежно від їхнього віку чи статі.

ЩО ВПЛИВАЄ НА СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНО КАМФОРНОГО СЕРЕДОВИЩА?

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); **негативні фактори** (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку створить серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

4. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у:

- допомозі та підтримці;
- збереженні та підвищенні її самооцінки;
- пізнанні та діяльності;
- розвитку здібностей і можливостей.

Основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки (емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору, думку, негативне ставлення до себе, втрата особистої гідності, небажання звертатися по допомогу, ігнорування особистих проблем і труднощів оточуючих дітей і дорослих, неуважність до прохань і пропозицій).

Холлі та Штайнер (2005, США) досліджували сприйняття учнями безпечного освітнього середовища в частині психологічної безпеки та виявили такі характеристики:

Вчитель у безпечному освітньому середовищі:

- уникає суджень і упередженості,
- виконує передбачені основні правила,
- демонструє комфорт у суперечках і конфліктах,
- забезпечує обов'язкову участь усього класу;
- проявляє турботу про кожного учня;
- розповідає про себе, коли це можливо та доцільно;
- забезпечує комфорт та цікавість уроків.

Однолітки в безпечному освітньому середовищі:

- мають хороші навички дискусії та є хорошими слухачами,
- чесно діляться своїми думками;
- не засуджують та позитивні;
- мають почуття спільноти;
- конструктивно дисконтують та чують думки один одного

Вчителі можуть створити подібне середовище шляхом:

- перевірки власних припущень щодо своїх учнів;
- поінформованості про своїх студентів і допомоги їм пізнати один одного;
- використання інклюзивної мови, яка може бути зрозумілою всі в класі, і надання визначень культурних перекладів за потреби;
- надання прикладів і матеріалів, що представляють різне походження;
- уникнення прохання однієї особи виступити від імені групи;
- визначення того, чи різні перспективи представлені в навчальній програмі;
- надання конструктивного та частого зворотного зв'язку;
- моделювання ефективного та змістовного обговорення та участі в класі;
- прояв турботи про учнів;
- встановлення настанов для обговорення та поведінки в класі.

(Джерело: Холлі, Л. К. і Штайнер, С. (2005). Безпечний простір: погляди учнів на середовище в класі. *Journal of Social Work Education*, 41(1), 49-64.)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

1) психологічні травми
та хронічний стрес

3) наслідки психологічної травми

2) вторинна травма
та втома від співчуття в
педагогічних працівників

4) підвищена чутливість до тригерів та
потреба травмоцутливого підходу

ЗАСНОВНИК ЗАКЛАДУ ОСВІТИ МАЄ:

- 1) сприяти роботі психологічної служби закладу освіти, виконання безпосередніх обов'язків практичного психолога школи;
- 2) сприяння профілактиці психологічного травмування та створення системи перенаправлення загалом
- 3) сприяння проходження підвищення кваліфікації з психологічної підтримки
- 4) підтримка педагогічних працівників та попередження їх вигорання
- 5) створення програм превенції та допомоги
- 6) забезпечення психологічної підтримки в територіальній одиниці загалом
- 7) впровадження програм та заходів психологічної підтримки загалом

Булінг (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

**➤ ВІДПОВІДНО ДО СТАТІ 25 ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ОСВІТУ» ЗАСНОВНИК ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
АБО УПОВНОВАЖЕНИЙ НИМ ОРГАН (ОСОБА):**

Здійснює контроль за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає скарги про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) за заявами здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та приймає рішення за результатами розгляду таких скарг; сприяє створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживає заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу;

ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 26 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ» КЕРІВНИК ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В МЕЖАХ НАДАНИХ ЙОМУ ПОВНОВАЖЕНЬ:

- забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі:
- з урахуванням пропозицій територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;
- розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування;
- забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);
- повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти.

ЗАБЕЗПЕЧТЕ ПЕРЕГЛЯД АНТИБУЛІНГОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ:

ВОНА МАЄ:

- Частіше практикувати опитування серед учнів щодо відчуття психологічного комфорту у закладі (стосується в тому числі онлайн-ового середовища закладу, якщо освітній процес відбувається виключно дистанційно)
- Спонукаати педагогів застосовувати позитивне управління класом – уникати покарань, гучних зауважень, водночас впроваджуючи дуже чіткі правила для спілкування/поведінки під час навчання дистанційно та онлайн-уроків
- Сконцентрувати увагу у роботі з учнями щодо запобігання булінгу безпосередньо на навчальній діяльності. Зокрема, педагоги можуть підбирати навчальні матеріали, з допомогою яких учні могли б навчатися вирішувати міжособистісні конфлікти у мирний спосіб, пропонувати ситуації, в яких учні можуть бути медіаторами при вирішенні конфліктних питань з однокласниками
- Включати до уроків, у навчальний матеріал для самостійного опрацювання чи спільного обговорення елементи соціально-емоційного навчання, зокрема розуміння і керування емоціями (в тому числі агресією), емпатія, навички комунікації та вирішення конфліктів.